गृत्समद (आङ्गिरसः शौनहोत्रः पश्चाद्) भार्गवः शौनकः।इन्द्रः। त्रिष्टुप्

यो जात एव प्रथमो मनस्वान्देवो देवान्क्रतुना पर्यभूषत्।

यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृम्णस्य मह्ना स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.०१

यः। जातः- आविर्भूतः। एव। प्रथमः- मुख्यः। मनस्वान्- मनस्वी। देवः। देवान्- द्योतनशक्तीः। क्रतुना- प्रज्ञया। पर्यभूषत्- अलङ्कृतवान्। यस्य। नृम्णस्य- वीरस्य। शुष्मात्- बलात्। मह्ना- महिम्ना। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। अभ्यसेताम्- भीते स्तः। भ्यस भये। सः। जनासः- हे जनाः। इन्द्रः॥१॥

यः पृथिवीं व्यथमानामदृंहद्यः पर्वतान्प्रकुपिताँ अरम्णात्।

यो अन्तरिक्षं विममे वरीयो यो द्यामस्तभ्नात्स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.०२

यः। पृथिवीम्- भूमिम्। व्यथमानाम्- शिथिलीभूताम्। अदृंहत्- दृढीकृतवान्। यः। प्रकुपितान्- प्रचलितान्। पर्वतान्- मेघान्। अरम्णात्- नियमितवान्। यः। अन्तरिक्षम्। वरीयः- श्रेष्ठः सन्। विममे- निर्ममे। यः। द्याम्- नभः। अस्तभ्नात्- स्तम्भितवान्। स जनास इन्द्रः॥२॥

यो हत्वाहिमरिणात्सप्त सिन्धून्यो गा उदाजदपधा वलस्य।

यो अश्मनोरन्तरग्निं जजान संवृक्समत्सु स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.०३

यः। अहिम्- मेघं जडप्रतीकम्। हत्वा- भित्त्वा। सप्त सिन्धून्- अपो मूलशक्तिधारा भूर्भुवरादिसप्तभूमिकासम्बन्धिनीः। सप्तार्धगर्भा भुवनस्य रेत इति श्रुतेः सप्त सिन्धवः सप्तलोकमूलशक्तिधारा इति ज्ञायन्ते। विष्णुस्त्रीणि सरांसि धावन्निति श्रुतेश्च। अरिणात्- प्रेरितवान्। यः। वलस्य- बन्धकस्य। अपधा- निरुद्धान्। गाः- चिद्रश्मीन्। उदाजत्- निरगमयत्। यः। अश्मनोः- जडप्रतीकपाषाणयोः। अन्तरम्- मध्ये। अग्निम्- क्रतुप्रतीकपावकम्। जजान- ससर्ज। समत्सु- युद्धेषु। संवृक्- शत्रुहिंसकः। स जनास इन्द्रः॥३॥

येनेमा विश्वा च्यवना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गुहाकः।

श्वघ्नीव यो जिगीवाँल्लक्षमाददर्यः पुष्टानि स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.०४

येन। इमा- एतानि। विश्वा- सर्वाणि। च्यवना- भुवनानि। कृतानि- निर्मितानि। यः। दासं वर्णं- विषयवासनादास्यभावनागणम्। अधरं गुहा अकः- अधः पातितवान्। श्वघ्नीव- शुनकेन दस्युबाधक इव। यः शुनकेन चोरानन्विष्य नाशयति स श्वघ्नी। स यथा करोति तथेन्द्रो देवशुन्या जिज्ञासान्वेषणवेदनप्रतीकभूतया गाश्चिद्रश्मीन् वृत्रपिहितान् विन्दति। यः। जिगीवान्- जेता। लक्षम्- लक्ष्यम्। आददत्- जग्राह। अर्यः- आर्यः सन्। पुष्टानि- पुष्टधनानि गृहीतवान्। स जनास इन्द्रः॥४॥

यं स्मा पृच्छन्ति कुह सेति घोरमुतेमाहुर्नैषो अस्तीत्येनम्।

सो अर्यः पुष्टीर्विज इवा मिनाति श्रदस्मै धत्त स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.०५

यम्। घोरम्- भयङ्करमिन्द्रम्। कुह- कुत्र। सः। इति। पृच्छन्ति। उत- अपि च। एषः- अयमिन्द्रः। नास्तीति। एनम्- एतं यम्। आहुः- वदन्ति च। सः। अर्यः- आर्यशीलः। विजइव- उद्वेजक इव। न यथार्थेनोद्वेजक इति इवशब्देन ज्ञायते। पुष्टीः- दस्यूनां बलानि। मिनाति- हिनस्ति। अस्मै- एतस्मै। श्रत् धत्त- श्रद्धां वहत। स जनास इन्द्रः॥५॥

यो रध्रस्य चोदिता यः कृशस्य यो ब्रह्मणो नाधमानस्य कीरेः।

युक्तग्राव्णो योऽविता सुशिप्रः सुतसोमस्य स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.०६

यः। कृशस्य- दीनाय। ब्रह्मणः- ब्राह्मणाय। नाधमानस्य- याचमानाय। कीरेः- स्तोत्रे। रध्रस्य- समृद्धेः। चोदिता- प्रेरकः। सुतसोमस्य युक्तग्राव्णः- रसनिष्पादकस्य। यः। सुशिप्रः- शोभनप्राणः। नासिका प्राणोपलक्षणभूता। अविता- रक्षिता। स जनास इन्द्रः॥६॥

यस्याश्वासः प्रदिशि यस्य गावो यस्य ग्रामा यस्य विश्वे रथासः।

यः सूर्यं य उषसं जजान यो अपां नेता स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.०७

यस्य। प्रदिशि- अनुशासने। अश्वासः- प्राणाः। यस्य। गावः- चिद्रश्मयः। यस्य। ग्रामाः- इन्द्रियग्रामाः। यस्य। विश्वे- सर्वाः। रथासः- रंहणशक्तयः सन्ति। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। यः। सूर्यं- आत्मसूर्यम्। यः। उषसम्- विद्याम्। जजान- उत्पादयामास। इन्द्रियेशनेनैवात्मसाक्षात्कारः। यः। अपाम्- जीवोदकानाम्। नेता। स जनास इन्द्रः॥७॥

यं क्रन्दसी संयती विह्वयेते परेऽवर उभया अमित्राः।

समानं चिद्रथमातस्थिवांसा नाना हवेते स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.०८

यम्। संयती- नियमयुक्ते। क्रन्दसी- द्यावापृथिव्यौ। विह्वयेते- आह्वयतः। परे- उत्कृष्टाः चिदाकाशाभिमुख्यः शक्तयः। अवरे- अधमाः जडशरीराख्यपृथिव्यभिमुखाः शक्तयः। उभयाः। अमित्राः- परस्परविरोधिन्य इव दृश्यमानाः आह्वयन्ति। समानम्- एकम्। चित्- एव। रथम्- वाहनम्। इन्द्राभिमुखरंहणमिति कारणेन एकं वाहनमिति युक्तम्। आतस्थिवांसा- आस्थिते। नाना- पृथक्। हवेते- आह्वयतः। स जनास इन्द्रः॥८॥

यस्मान्न ऋते विजयन्ते जनासो यं युध्यमाना अवसे हवन्ते।

यो विश्वस्य प्रतिमानं बभूव यो अच्युतच्युत्स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.०९

यस्मात्। ते- यं विना। जनासः- वीराः। न विजयन्ते- न जयन्ति। यम्। युध्यमानाः- युद्धं कुर्वन्तः। अवसे- रक्षायै। हवन्ते- आह्वयन्ति। यः। विश्वस्य- सर्वस्य लोकस्य। प्रतिमानम्- प्रतिनिधिः। बभूव- अभवत्। विराट् भवति। यः। अच्युतच्युत्- अचलचालकः। स जनास इन्द्रः॥९॥

यः शश्वतो मह्येनो दधानानमन्यमानाञ्छर्वा जघान।

यः शर्धते नानुददाति शृध्यां यो दस्योर्हन्ता स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.१०

यः। शर्वा- वज्रपाणिः। शश्वतः- बहून्। महि- महत्। एनः- पापम्। दधानान्- धारयतः। अमन्यमानान्- अविदुषः। जघान- हिंसितवान्। यः। शर्धते- बलिने पापिने। शृध्याम्- शक्तिम्। नानुददाति- नानुप्रयच्छति। यः। दस्योः- स्तेनभावनायास्तेनस्य वा। हन्ता- बाधकः। स जनास इन्द्रः ॥१० ॥

यः शम्बरं पर्वतेषु क्षियन्तं चत्वारिंश्यां शरद्यन्वविन्दत्।

ओजायमानं यो अहिं जघान दानुं शयानं स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.११

यः। पर्वतेषु- मेघेषु जडप्रतीकेषु। क्षियन्तम्- वसन्तम्। शम्बरम्- तदुन्मुखभावनम्। शम्बरशब्दो मेघनामसु पठितः। मेघो जडप्रतीकः। तस्मादत्र जडोन्मुखभावनमिति गृह्यते। पूर्वमेव पर्वतशब्देन मेघः प्रोक्तः। चत्वारिंश्यां शरदि- बहुकालानन्तरम्। अन्वविन्दत्- अन्विष्य लेभे। यः। शयानम्- तमःप्रायम्। दानुम्- खण्डनपरम्। दो अवखण्डने। अहिम्- चित्तसंस्कारेषु अप्रज्ञायां सर्पवल्लीनम्। ओजायमानम्- बलिनम्। जघान- नाशितवान्। स जनास इन्द्रः ॥११ ॥

यः सप्तरश्मिर्वृषभस्तुविष्मानवासृजत्सर्तवे सप्त सिन्धून्।

यो रौहिणमस्फुरद्वज्रबाहुर्द्यामारोहन्तं स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.१२

यः। सप्तरश्मिः- भूर्भुवरादिसप्तभूमिकासम्बन्धिचिद्रश्मिसम्पन्नः। वृषभः- वर्षकः। तुविष्मान्- बली। सर्तवे- सरणाय। सप्त सिन्धून्- अपो मूलशक्तिधारा भूर्भुवरादिसप्तभूमिकाभिमुखीः। अवासृजत्- बन्धनान्मोचितवान्। यः। वज्रबाहुः। द्याम्- स्वर्गम्। आरोहन्तं रौहिणम्- प्राप्तुं यतमानम्। अस्फुरत्- हृदये स्फूर्तिं दत्त्वोद्धृतवान्। स जनास इन्द्रः ॥१२ ॥

द्यावा चिदस्मै पृथिवी नमेते शुष्माच्चिदस्य पर्वता भयन्ते।

यः सोमपा निचितो वज्रबाहुर्यो वज्रहस्तः स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.१३

अस्मै- एतस्मा इन्द्राय। द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ। नमेते- नमस्कारं कुरुतः। अस्य- एतस्येन्द्रस्य। शुष्मात्- बलात्। चित्- एव। पर्वताः- मेघाः। भयन्ते- भयं प्राप्नुवन्ति। यः। वज्रबाहुः- वज्रोपमभुजः। सोमपाः- रसपालकः। वज्रहस्तः- वज्रपाणिः। निचितः- संगृहीतो ध्यातः। स जनास इन्द्रः ॥१३॥

यः सुन्वन्तमवति यः पचन्तं यः शंसन्तं यः शशमानमूती।
यस्य ब्रह्म वर्धनं यस्य सोमो यस्येदं राधः स जनास इन्द्रः॥ २.०१२.१४

यः। सुन्वन्तम्- रसनिष्पादकम्। अवति- रक्षति। यः। पचन्तम्- स्वचित्तं पक्वं कुर्वन्तम्। ऊती- रक्षायै। शंसन्तं शशमानम्- मन्त्रैः स्तावकम्। अवति। यस्य- यदर्थम्। ब्रह्म- मन्त्रो मेधा वा। वर्धनम्- वर्धितो वर्धिता वा भवति। यस्य- यदर्थम्। सोमः- रसो निष्पन्नः। यस्य- यत्सम्बन्धिनी। इदम्- एषा। राधः- संसिद्धिः। स जनास इन्द्रः ॥१४॥

यः सुन्वते पचते दुध्र आ चिद्वाजं दर्दर्षि स किलासि सत्यः।
वयं त इन्द्र विश्वह प्रियासः सुवीरासो विदथमा वदेम॥ २.०१२.१५

यः। सुन्वते- रसनिष्पादकाय। पचते- पक्वं कुर्वते। दुध्रः- दुर्धरः सन्। आ- आभिमुख्येन। चित्- एव। वाजम्- बलम्। दर्दर्षि- यच्छसि। सः- असौ त्वम्। सत्यः किलासि। इन्द्र- परमेश्वर। ते- तव। प्रियासः- प्रियाः। सुवीरासः- शोभनवीर्यसम्पन्नाः। वयम्। विश्वह- सर्वेष्वहःसु। विदथम्- यज्ञसभायाम्। आ वदेम- धर्मं ब्रवाम ॥१५॥